

Pakolaisuus pähkinäkuoressa – opettajan materiaali diaesityksen tueksi

Tämä materiaali on tarkoitettu käytettäväksi Pakolaisuus pähkinäkuoressa -diaesityksen kanssa. Materiaali avaa dioilla esitetyjä asioita ja antaa tarkempaa taustatietoa. Löydät opettajan materiaalista myös vinkkejä ja ohjeita dioissa esitettyjen asioiden käsittelyyn ryhmien kanssa. Voit pitää diaesityksen pohjalta kokonaisen oppitunnin tai valita siitä haluamiasi osia osaksi opetusta.

Antoisaa oppituntia!

Dia 1: Pakolaisuus pähkinäkuoressa

Voit kertoa ryhmälle, että seuraavaksi oppitunnilla aiheena on pakolaisuus. Esityksessä käydään läpi maailman sekä Suomen pakolaistilannetta ja mietitään muun muassa sitä, kuka onkaan pakolainen. Lopuksi esitellään ratkaisuja pakolaistilanteeseen sekä annetaan osallistujille mahdollisuus miettiä, miten he itse voisivat vaikuttaa.

Dia 2: Termit tutuksi

Jotta mistä tahansa aiheesta voi keskustella, on sanasto otettava ensin haltuun. Keskustelkaa yhdessä osallistujien kanssa hetki dialla olevista sanoista ja niiden merkityksistä. Vaihtoehtoisesti osallistujat voivat keskustella myös pareittain tai pienissä ryhmissä.

Ovatko kaikki sanat tuttuja? Mikä ero on esimerkiksi siirtolaisella ja pakolaisella? Tai pakolaisella ja turvapaikanhakijalla?

Dia 3: Kuka on pakolainen?

Sanaa "pakolainen" käytetään suomen kielessä kahdessa eri merkityksessä. Virallisesti pakolainen on määritelmä ihmisestä, joka nauttii kansainvälistä suojelua ja on saanut pakolaisstatuksen YK:n pakolaissopimuksen mukaisesti. YK:n pakolaissopimus solmittiin toisen maailmansodan jälkeen Genevessä vuonna 1951, ja sitä kutsutaankin usein Geneven sopimukseksi. Diassa oleva määritelmä on suora lainaus sopimuksesta, joka löytyy Finlexistä: www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1968/19680077/19680077_2

Arkikielessä suomalaiset käyttävät sanaa pakolainen, kun puhuvat ihmisestä, joka on paennut kotoaan, nautti hän kansainvälistä suojelua tai ei.

Tässä yhteydessä voi tuoda esille, että Geneven sopimuksessa esitelty pakolaisen määritelmä ja syyt pakolaisuuteen eivät kohtaa tänä päivänä. Geneven sopimuksen määritelmässä ei mainita esimerkiksi ilmastopakolaisuutta ollenkaan.

Dia 4: Kiintiöpakolainen, maansisäinen pakolainen ja ympäristöpakolainen

Kiintiöpakolainen

Kiintiöpakolainen on henkilö, jolla on YK:n pakolaisjärjestön (UNHCR) myöntämä pakolaisen asema, ja joka saapuu maahan vastaanottajavaltion määrittelemän pakolaiskiintiön puitteissa.

Suomessa eduskunta määrittää pakolaiskiintiön vuosittain. Vuodesta 2001 alkaen Suomeen otettavien kiintiöpakolaisten määrä on ollut 750 henkilöä vuodessa. Vuosina 2014 ja 2015 pakolaiskiintiötä nostettiin Syyrian sodan vuoksi 1050 henkilöön.

Kiintiöpakolaiset tulevat Suomeen usein pakolaisleireiltä, mutta yhä useammin myös kaupungeista. Suomen viime vuosina ottamat kiintiöpakolaiset ovat olleet pääasiassa syyrialaisia, kongolaisia, afganistanilaisia ja sudanilaisia.

Pakolaiskiintiön suuruudesta päättää siis eduskunta. UNHCR eli YK:n pakolaisjärjestö esittää Suomelle pakolaisiksi katsomiaan henkilöitä, jonka pohjalta sisäministeriö, ulkoministeriö ja työ- ja elinkeinoministeriö valmistelevat esityksen pakolaiskiintiön kohdentamisesta alueellisesti. Lopullisen valinnan tekevät Suomen maahanmuuttoviranomaiset henkilökohtaisten haastattelujen perusteella pakolaisten oleskelumaissa, usein pakolaisleireillä. Kiintiössä valitut ihmiset saavat Suomessa pakolaisaseman ja määräaikaisen oleskeluluvan, jolle voi myöhemmin hakea jatkoa. Kiintiöpakolainen pääsee muuttamaan Suomeen, kun selviää mikä kunta myöntää hänelle kuntapaikan. Pakolaisten kuntiin sijoittamisesta vastaa työ- ja elinkeinoministeriö. Viime vuosina kuntapaikoista on ollut pulaa ja kiintiöpakolaiset ovat joutuneet odottamaan kuntaan sijoitusta pakolaisleireillä pitkään.

Maansisäinen pakolainen

Maansisäiset pakolaiset eli evakot ovat ihmisiä, jotka ovat joutuneet jättämään kotinsa ja mahdollisesti myös kotiseutunsa, mutta eivät ole poistuneet kotimaastaan. Suurin osa maailman pakolaisista ovat maansisäisiä pakolaisia.

Ympäristöpakolainen

Henkilö, joka on jättänyt kotinsa pitkäaikaisten tai yhtäkkisten muutosten kuten kuivuuden, aavikoitumisen, merenpinnan nousun tai tulvan vuoksi. Ympäristöpakolaisia ei yleensä määritellä pakolaisiksi, sillä he eivät ole Geneven pakolaissopimuksen mukaisen vainon kohteita. Ympäristöpakolaisia ovat myös ilmastopakolaiset, jotka ovat jättäneet kotinsa ilmastonmuutoksen aiheuttamien syiden vuoksi.

Dia 5: Turvapaikanhakija, siirtolainen, maahanmuuttaja ja paperiton

Turvapaikanhakija

Turvapaikanhakija on henkilö, joka hakee turvaa vieraasta valtiosta. Turvapaikan hakeminen on ihmisoikeus. Vain pienelle osalle turvapaikanhakijoista myönnetään YK:n pakolaissopimuksen mukainen pakolaisstatus, joka perustuu henkilökohtaiseen vainoon. Sen sijaan turvapaikanhakija voi saada oleskeluluvan toissijaisen suojeluntarpeen perusteella (esim. epäinhimillisen kohtelun uhka kotimaassa).

Jos turvapaikan saamisen edellytykset eivät täyty, turvapaikanhakijalle voidaan myöntää turvapaikkahakemuksensa perusteella oleskelulupa toissijaisen suojelun perusteella, eli toissijainen suojeluasema. Lupa voidaan myöntää, jos henkilöä uhkaa kotimaassaan tai pysyvässä asuinmaassaan kuolemanrangaistus, teloitus, kidutus tai muu epäinhimillinen tai ihmisarvoa loukkaava kohtelu tai rangaistus. Lupa voidaan myöntää myös, jos henkilö ei voi palata kotimaahansa tai pysyvään asuinmaahansa joutumatta vakavaan henkilökohtaiseen vaaraan siellä vallitsevan aseellisen selkkauksen vuoksi.

Ennen 16.5.2016 Suomi on voinut myöntää turvapaikanhakijalle humanitaarista suojelua, jos turvapaikan tai toissijaisen suojelun edellytykset eivät ole täyttyneet. Tämä kansainvälisen suojelun tyyppi poistui ulkomaalaislain muutoksen myötä 16.5.2016.

Siirtolainen

Siirtolainen on yleistermi henkilölle, joka muuttaa pysyvästi asumaan toiseen maahan. Siirtolaisella tarkoitetaan sekä maahanmuuttajaa että maastamuuttajaa. Kansainvälisissä tilastoissa siirtolainen on henkilö, joka muuttaa maasta ainakin vuodeksi ulkomaille.

Monien maiden tilastoissa siirtolaiseksi määritellään kuitenkin myös henkilöt, jotka muuttavat maahan lyhyemmäksi ajaksi – kuten puoleksi vuodeksi tai kolmeksi kuukaudeksi.

Maahanmuuttaja

Maahanmuuttajalla tarkoitetaan Suomeen muuttanutta henkilöä, jonka tarkoituksena on asua maassa pidempi aika, yleensä vähintään vuosi. Maahanmuuttajia ovat siis kaikkien maiden kansalaiset, jotka muuttavat Suomeen. Eniten maahanmuuttajia Suomessa on Virosta, Venäjältä ja Irakista.

Paperiton

Paperiton on henkilö, joka elää Suomessa vailla laillista oleskeluoikeutta. Paperittoman oleskelu ei ole virallisesti viranomaisten tiedossa tai sallimaa.

Paperittomaan maassa oleskeluun voi päätyä esimerkiksi sen jälkeen, kun on saanut kielteisen turvapaikka- tai oleskelulupapäätöksen, viisumi tai oleskelulupa on umpeutunut tai henkilö ei ole hakenut lainkaan oleskelulupaa.

Pelkkä passin tai muun henkilöllisyystodistuksen puuttuminen ei tee ihmisestä paperitonta. Turvapaikanhakijat eivät ole paperittomia, sillä heillä on lupa oleskella maassa hakemuksensa käsittelyn ajan. Paperittomat ovat pitkälti yhteiskunnan peruspalvelujen ulkopuolella.

Dia 6: Monta pakolaista maailmassa oli vuonna 2016?

Kysy osallistujilta, minkä dian vaihtoehtoista he uskovat olevan oikea. Voit luetella vaihtoehdot ääneen ja pyytää osallistujia kertomaan oman arvauksensa viittaamalla. Osallistujat voivat myös aluksi keskustella vaihtoehtoista parin kanssa tai pienissä ryhmissä.

Oikea vastaus on D = 65,6 miljoonaa.

Vertailun vuoksi voit nostaa esille, että esimerkiksi vaihtoehto B = 5,5 miljoonaa on Suomen väkiluku.

Dia 7: Ennätysmäärä pakolaisia

Maailmassa ei ole koskaan aikaisemmin ollut yhtä montaa pakolaista. Yksi ihminen sadasta kolmestatoista (1/113) on joutunut pakon edessä jättämään kotinsa.

Maailman pakolaisten määrän kasvu viimeisen kahdeksan vuoden aikana. Määrä oli vielä vuonna 2010 noin 34 miljoonaa. Nyt määrä on lähes tuplaantunut: vuonna 2016 maailmassa oli pakolaisia noin 65,6 miljoonaa.

Dia 8: Maailmassa on arviolta 65,6 miljoonaa pakolaista, joista...

Tarkastelkaa yhdessä diassa olevaa infografiikkaa. Suurin osa paenneista on paennut maan sisäisesti: maansisäisiä pakolaisia on noin 40,3 miljoonaa.

YK:n pakolaisjärjestö UNHCR:n pakolaisstatuksen saaneita on 22,5 miljoonaa. He ovat paenneet kotimaansa rajojen ulkopuolelle, ja asuvat esimerkiksi pakolaisleireillä.

Turvapaikanhakijoita maailmassa on vain 2,8 miljoonaa.

Voit kysyä osallistujilta, mitä ajatuksia luvut herättävät.

Dia 9: Mistä ja mihin paetaan?

Diassa oleva kartta osoittaa maat, joista lähtee eniten pakolaisia. Kuten kartasta huomataan, nämä maat sijaitsevat Afrikassa, Lähi-idässä ja Aasian läntisessä osassa. Näistä maista ihmiset pakenevat muun muassa sotilaallisia konflikteja ja levottomuuksia.

Ennen seuraavaa diaa pohtikaa yhdessä, mihin maihin näistä maista lähtevät pakenevat. Jos sinun tulisi itse paeta Suomesta johonkin, minne suuntaisit ensimmäisenä?

Dia 10: Mistä ja mihin paetaan?

Diassa on kartta, jossa näytetään maat, jotka ovat vastaanottaneet eniten pakolaisia. Kuten näkyy, ne ovat kaikki lähtömaiden naapurivaltioita. Usein pakenevilla ei ole tarvittavia matkadokumentteja ja pitkä matka saatetaan taittaa jopa jalan – siksi on turvallisinta paeta naapurimaahan.

Dia 11: Kuinka suuri osuus maailman pakolaisista oli Suomessa vuonna 2016?

Voi olla, että vuoden 2015 pakolaistilanne on antanut kuvan siitä, että turvapaikanhakijat hakeutuvat nimenomaan Eurooppaan ja Suomeen. Oikea vastaus on kuitenkin D = 0,03 %. C eli 3,5% on Euroopan osuus koko maailman pakolaisista.

Dia 12: Noin 84 prosenttia maailman pakolaisista elää kehitysmaissa

Kuten edellinen dia näytti, Euroopan ja Suomen pakolaisten määrä on muuhun maailman tilanteeseen verrattuna melko pieni. Tämän dian infograafi kuvaa, miten pakolaisten määrä jakautuu maailmalla.

Suurin osa, 84 prosenttia pakolaisista elää maissa, jotka OECD luokittelee kehitysmaiksi. Aiemmin näytetyt kartat havainnollistivatkin jo sen, että ihmiset pakenevat usein naapurimaihin.

Dia 13: Vuoden 2015 tilanne ja Suomi

Kuvassa näkyvät 2014, 2015 ja 2016 Suomeen tulleet turvapaikanhakijat (vihreä) ja kiintiöpakolaiset (oranssi). Ylin nuoli kuvaa vuotta 2014.

Vuonna 2015 pakolaisten määrä kasvoi merkittävästi, ja yhä useampi haki turvaa Euroopasta. Vuonna 2015 pakolaisten määrä maailmalla **lisääntyi** noin 5,8 miljoonalla. Kyseisenä vuonna kotinsa jättämään joutuneiden joukko oli siis isompi kuin Suomen väkiluku. EU-jäsenmaihin saapui 1,2 miljoonaa turvapaikanhakijaa. Vuonna 2015 jätettiin ennätysmäärä turvapaikkahakemuksia, yli kaksi miljoonaa, joista 1,2 miljoonaa EU:n jäsenmaissa. (UNHCR)

Suomi nosti kiintiöpakolaisten määrää vuosina 2014 ja 2015 Syyrian konfliktin vuoksi.

Dia 14: Miksi ihmiset pakenevat?

65,6 miljoonaa ihmistä on jo joutunut pakenemaan kotoaan. Syitä on monia, eivätkä ne ole yksiselitteisiä – usein pakeneminen johtuu monen syyn yhteisvaikutuksesta.

Osallistujat voivat pohtia pareittain ja ryhmissä syitä, jotka aiheuttavat pakolaisuutta. Kannusta pohtimaan asiaa monesta eri näkökulmasta. Mitkä syyt esimerkiksi olisivat osallistujille itselleen sellaisia, joiden takia lähtisivät pakomatalle omasta kodistaan?

Dia 15: Miksi ihmiset pakenevat?

Pakoon sodan jaloista

Sotilaalliset konfliktit ovat yksi suuri syy pakolaisuuteen. Esimerkiksi Kolumbian yli 50 vuotta kestäneessä sisällissodassa on melkein seitsemän miljoonaa ihmistä paennut kodeistaan. Syyria, Afganistan, Somalia, Irak, Sudan ja Etelä-Sudan, Kongon demokraattinen tasavalta ja Myanmar kuuluvat niihin maihin, joista on paennut miljoonia ihmisiä viime vuosina.

Vainon pakottamat

Vaino on Rooman perussäännössä (Kansainvälisen rikostuomioistuimen perustamissopimus) määritelty rikos ihmisyyttä vastaan, joka tarkoittaa perusoikeuksien tahallista ja törkeää epäämistä kansainvälisen oikeuden vastaisesti ryhmän tai yhteisön ominaisuuksien vuoksi. Ihminen saattaa kotimaassaan kohdata vainoa esimerkiksi uskontonsa, seksuaalisen suuntautumisen, etnisen taustansa, kansallisuutensa tai poliittisen käsityksensä takia.

Köyhyys

Vakavat aseelliset konfliktit ja ihmisoikeusloukkaukset tapahtuvat usein maailman köyhimmissä maissa, sillä köyhyys horjuttaa yhteiskunnallista vakautta. Köyhyys ja talouden taantuma voivat johtaa sotilaallisiin ja väkivaltaisiin konflikteihin, jotka puolestaan aiheuttavat pakolaisuutta. Köyhyys, epätasa-arvo ja väkivaltaiset konfliktit ruokkivat toisiaan.

Köyhyys itsessään ei oikeuta kansainväliseen suojeluun.

Ilmastonmuutos ja luonnonkatastrofit

Ympäristö- ja ilmastopakolaisuus on kohtalaisen uusi ilmiö, jota ei ole otettu huomioon esimerkiksi YK:n pakolaissopimuksessa. Ilmastonmuutoksen vaikutuksia ja kytköstä muuttoliikkeisiin ei tuolloin vielä tunnettu. UNHCR:n raportin mukaan vuodesta 2008 vuoteen 2015 noin 26,4 miljoonaa ihmistä on joutunut jättämään kotinsa luonnonkatastrofin tai luonnon aiheuttaman tilanteen vuoksi. Nykyään todennäköisyys tällaiseen liikehdintään on kaksinkertainen verrattuna 1970-luvun lukemiin. Esimerkiksi tulvat (Pakistan, Myanmar, Etiopia)

ja pyörremyrskyt (Myanmar) ovat olleet 2010-luvulla syitä pakkosiirtolaisuuteen ja hätäavun tarpeeseen maailmalla.

Yhtenä syynä Syyrian konfliktiin on esitetty ihmisten muuttamista maalta kaupunkiin kuivuuden vuoksi, mikä aiheutti tyytymättömyyttä ja työttömyyttä, ja sitä kautta olisi mahdollisesti johtanut nykytilanteeseen. Myös sellaiset maat, joissa on jo meneillään sotilaallisia konflikteja, ovat puolestaan alttiita ilmastonmuutoksen aiheuttamille haitoille.

Ilmastonmuutoksen ja konfliktien on katsottu kulkevan käsi kädessä, toinen toistaan kiihdyttäen. Luonnonkatastrofin tai ilmastonmuutoksen vuoksi kotinsa jättäviä ei voi todentaa pakolaisiksi vuoden 1951 solmitun Geneven pakolaissopimuksen mukaan. Kuten jo aiempien diojen yhteydessä todettiin, Suomessa humanitaarista suojelua annettiin 16.5.2016 asti. Humanitaarisen suojelun perusteena saattoi olla esimerkiksi luonnonkatastrofin seurauksena kotimaan heikentynyt tilanne.

Kaikki dialla esitetyt syyt ovat johtaneet monen ihmisen elämässä pisteeseen, jossa elämä kotimaassa ei ole enää mahdollista. Normaalin elämän mahdottomuus saa ihmisen pakenemaan.

Dia 16: Ratkaisuja

Pakolaisuus on asia, joka ei korjaannu yhdessä yössä. Suomen Pakolaisapu esittää Suomessa tilanteen parantamiseksi muun muassa näitä ratkaisuja:

Kehitysyhteistyö ja hauraiden maiden tukeminen

Kehitysyhteistyön avulla voidaan puuttua pakolaisuuden syihin ennaltaehkäisevästi. Hauraiden maiden kansalaisyhteiskuntien vahvistaminen ehkäisee konfliktien syntymistä ja luo toimeentulon mahdollisuuksia, ja vähentää siten pakolaisuutta.

Pakolaiskiintiön korottaminen moninkertaiseksi

Ihmisiä, jotka ovat joutuneet pakenemaan kotimaastaan tai pysyvästä asuinmaastaan toiseen maahan, johon he eivät kuitenkaan voi pysyvästi asettua asumaan, voidaan ottaa uudelleen sijoitettaviksi kolmanteen maahan pakolaiskiintiössä.

Pakolaiskiintiön moninkertaistaminen olisi tärkeää nykyisessä tilanteessa, jossa pakolaisten määrä maailmassa kasvaa jatkuvasti. Pakolaiskiintiö on turvallinen maahantulon tapa.

YK:n kiintiöpakolaisjärjestelmä on luotu pitkittyneitä pakolaistilanteita varten. Kiintiöön valitaan kaikkein haavoittuvimmassa asemassa olevia pakolaisia.

Perheenyhdistämisen tukeminen

Perheenyhdistämisen kautta maahan voi tulla turvallisesti ja hallitusti. Tällöin perheenjäsenet eivät joudu turvautumaan salakuljettajiin ja matkaamaan vaarallisia reittejä pitkin perheensä luokse Suomeen. Perheenyhdistämisen ehtoja on kuitenkin viime vuosina huomattavasti kiristetty Suomessa.

Oikeudenmukaisen kohtelun varmistamiseksi perheenyhdistämisen hakijoille tulee järjestää selkeää ohjeistusta ja neuvontaa perheenyhdistämisen hakumenettelyyn.

Turvapaikkaprosessin toimivuuden varmistaminen

Turvapaikkaprosessi on pitkälinen ja monimutkainen, joten on tärkeää varmistaa, että se on jokaiselle oikeudenmukainen ja reilu. Turvapaikan hakeminen on ihmisoikeus.

Kotoutumisen edistäminen

Kansainvälistä suojelua saaneiden kotoutuminen vaatii pitkäjänteistä työtä ja alkuvaiheen panostusta. Turvapaikanhakijoiden määrän nopean kasvun vuoksi asiaan on kiinnitettävä aikaisempaa enemmän huomiota.

Kotoutuminen on monensuuntainen prosessi. Yksilön oman asenteen lisäksi yhteiskunnassa vallitsevat asenteet vaikuttavat siihen, pääseekö ihminen osalliseksi vai tuleeko syrjäytetyksi. Kotoutumisen ydin on työllistymisessä, mutta työ yksin ei riitä. Osallisuus yhteiskunnassa edellyttää kontaktia toisiin ihmisiin sekä mahdollisuutta osallistua ja vaikuttaa omaan elämäänsä. Tässä esimerkiksi kansalaisyhteiskunnalla voi olla merkittävä rooli.

Dia 19: Mitä voisin itse tehdä?

Kenelle tahansa saattaa tulla kaikkien tapahtumien ja tiedon äärellä voimaton olo. Voi tuntua siltä, että ongelmat ovat niin suuria, että mitään ei ole tehtävissä. Tästä teemasta kannattaa keskustella nuorten kanssa. Kaikilla on mahdollisuus vaikuttaa, ja pienelläkin teolla on merkitystä! Keskustelkaa yhdessä osallistujien, miten voisivat auttaa ja vaikuttaa. Alla on muutamia tapoja, joilla nuoret voivat vaikuttaa itse tai yhdessä muiden kanssa.

Oma esimerkki: Omalla esimerkillään voi rakentaa yhdenvertaista asenneilmapiiriä ja vaikuttaa omassa lähiympäristössään – oli kyse koulusta, työpaikasta tai kaveripiiristä. Maahan muuttaneet saattavat kohdata päivittäin rasismia ja syrjintää. Parhaiten autat olemalla ystävällinen, ottamalla mukaan ja puuttamalla tarvittaessa tilanteisiin, jossa huomaat syrjintää tai epäasiallista käytöstä.

Oppilaskuntatoiminta: Oppilaskunta voi järjestää tapahtumia sekä tehdä aloitteita koulun ja opiskelijoiden asioista ja toiminnasta. Koulu voi esimerkiksi valita päivätyökeräysohjelmaan järjestön, jonka asiaa he haluavat tukea.

Lehdet: Nuori voi julkaista omia mielipiteitään paikallislehdissä tai miksei vaikka Helsingin Sanomissakin!

Internetsivut ja blogit: Nuori voi perustaa oman blogin tai nettisivut ja jakaa mielipiteensä. Myös nettifoorumeilla voi käydä keskustelua muiden ihmisten kanssa.

YouTube: Nuori voi julkaista oman videon, joka voi parhaimmillaan tavoittaa miljoonia ihmisiä ja saada ihmisiä ajattelemaan.

Vetoomukset ja aloitteet: Nuori voi tehdä vetoomuksen tai aloitteen, tai allekirjoittaa muiden tekemän.

Järjestöt, vapaaehtoistyö ja lahjoittaminen: Järjestöjen kautta voi edistää pakolaisten oikeuksia monella tapaa! Nuori voi esimerkiksi osallistua järjestöjen kampanjoihin, hyväntekeväisyyspauksiin tai vaikuttaa lahjoittamalla. Osa järjestöistä tarjoaa vapaaehtoistoimintaa myös alle 18-vuotiaille. Vapaaehtoistyönä voi esimerkiksi tukea maahan muuttaneiden kotoutumista. Järjestökentältä löytyy monia nuorten asioiden edunvalvontajärjestöjä. Myös poliittisen järjestön jäsenenä pääsee vaikuttamaan.